

Znám tu vyvýšenost politiků, zejména těch, kteří se pokládají za velmi praktické a reální, jak shlížejí na požadavek mravního základu státu a politiky.

Mluvě o demokracii v Americe, uvedl jsem Tocquevillea, jak ve své knize o americké demokracii zdůrazňuje i pro přítomnost náboženský základ americké republiky a tím právě její základ mravní; právem – psaná ústava, parlament, byrokracie, policie, vojsko ani průmysl a obchod a t. d. nezabezpečují demokracie, a nezabezpečuje jí žádný stát, není-li mravní opravdovostí občanů a souhlasu aspoň v hlavních názorech na svět a život. V přeceňování státní organizace, hmotného a hospodářského základu státu a společnosti, zapomíná se snadno na to, že vždy a všude společnost spočívala a spočívá také na ideách a ideálech, na mravnosti a názoru na svět. Proto se stát od počátku historického vývoje všude opíral o mravní autoritu církve, odsud právě vznik theokracie a její vývoj v demokracii.

Pokud se týká nás, uvědomme si dobře, co to znamená vybudovat stát nový. Ztratili jsme už dávno svou vlastní dynastii, neměli jsme svého státu a vojska, šlechta a církev národu byly odcizeny, neměli jsme svého parlamentu (zemské sněmy byly slabou náhražkou) – kterými institucemi, kterými politickými ideami nahradíme tento nedostatek politické a státní tradice a autority, když organizujeme svůj obnovený stát? Stačí k založení a udržení státu republikánského a demokratického byrokracie a policie, stačí donucovací moc vůbec? Stačí parlament rozštěpený stranicky a národnostně? Za Rakouska monarcha měl starou theokratickou tradici a byl posvěcen vírou v boží milost (zval se přímo „svatým“), církev uváděla pro autoritu jeho a jeho státu příkázání Pavlovo, byrokracie, šlechta a vojsko byly vychovávány v též duchu loyality – – jaká je autorita naší mladé republiky?

Které jsou důvody pro její uznání vlastními občany a národy a státy cizími?

V prvé chvíli obecného nadšení nad dobytou samostatností podřizovali se občané všech stran a směrů revoluční autoritě domácí a zahraniční: co bude, až nastanou dnové všední?

Nepodceňuju vnější autority státu, nepřidávám se k našemu Chelickému, ale nemohu stát a jeho moc ani přeceňovat, zbožňovat; uvazuje se v úřad presidentský, byl jsem si vědom svých bližších denních úkolů ve správě státu uvnitř i na venek, ale byl jsem si také vědom toho, že stát a politika bez mravního základu neobstojí. „... V tento úřad postaveni, jakž jsme došli milosrdenství, nemáme bázně; ale odmítáme ukrývání neslušnosti, nechodíce v chytrosti, aniž se lživě obírajíce s slovem Božím, ale zjevováním pravdy stavíme sebe vůči každému svědomí lidskému před obličejem Božím.“ (II. Kor. 4. 1.-2.) To je program republiky a demokracie sub specie aeternitatis.

Mravním základem vši politiky je humanita – a humanita je náš program národní.

Humanita je novější slovo pro staré slovo láska k bližnímu. Slova „láska“ se užívá dnes pod vlivem literatury zejména pro důležitou otázku poměru obou pohlaví, a moderní člověk se jaksí štítí užívat pojmu oficiálního náboženství. Proto se ujal ve filosofii a brzy obecně již v XVIII. století slovo „humanita“ nebo „sympathie“, později „altruismus“. K tomu vedl předchozí humanism a jeho ideál humanity. (Je rozdíl mezi humanismem a humanitismem!) Ve skutečnosti humanita není než láska k bližnímu, ale princip je formulován podle nových poměrů, zejména také politických a sociálních.

Humanitism není sentimentalismem; i Ježíš žádá milovat bližního jako sebe samého. Člověk od přírody je jistě egoistou; ale je otázka, je-li jen egoistou či má-li pro bližního také cit sympathie nebo lásky, a to cit bezprostřední, přímý, nikoli ze zřetelů zase egoistických. Psychologická analýze mě poučuje, že člověk od přírody má k bližnímu lásku bezprostřední, nezištnou,

neegoistickou. (Přeložil jsem Humeovu etiku, a právě ji na posílení tohoto rozpoznání.)

Egoism je snad silnější; z toho plyne požadavek, vrozenou lásku klidem vědomě zesilovat a zušlechťovat. Zkušenost nás poučuje, že se láska k lidem na konec vyplácí (zřetel egoistický); láska a vyplývající z ní společenský řád normálního člověka uspokojuje nejlépe.

Příkaz lásky nepraví, že máme egoism potlačovat úplně. Ale jak musíme pěstovat lásku, tak musíme pěstovat i egoism; neboť je rozdíl mezi egoismem a egoismem; je egoism nejen chytrý a moudrý, nýbrž také hloupý a velmi hloupý, škodící lidem ne méně, ba více, než hloupá humanita. Pouhé chytráctví se na konec nevyplácí.

Je docela nesprávné tvrdit, že se humanitism utápí v citech a citlivosti; humanitism naopak žádá rozumnost, praktičnost. Uznávaje – řekl jsem to dost často! – důležitost a v jistém smyslu i primárnost citu, zdůrazňuju rozumnost a žádám vzdělání, osvětu, vědu a vědeckost. Žádám s Dantem: luce intelletual piena d'amore. Angličané a Američané říkají: miluj mě trochu, ale dlouho – poučení pékné, praktické.

Bylo také řečeno, že máme milovat i nepřítelé, a mnozí vidí v tomto přikázání vlastní smysl lásky k bližnímu. Jistě lze milovati nepřítelé; pokud lidé nedorostou k této mravní výši, budou se spravovat praktickým a lidským přikázáním, být k nepříteli spravedlivým.

Pojem egoismu mnohým je dost nejasný. Jestliže se kdo stará o sebe a především o sebe, o svou rodinu, o lidi sobě blízké, o svůj národ, tož to vždycky egoismem není; účinná práce je nejmožnější tam, kde se právě energie nejsnáze a stále může uplatňovat. Sebe každý má stále při sobě, abych tak řekl, a může tudíž pro sebe a na sobě stále pracovat. Proto lidé sobě nejen nejvíce prospívají, nýbrž také škodivají. Proto bude rozumný člověk pracovat pro ty, jichž svým vlivem dosahuje – láska musí být prací pro milovaného;

sentimentální tékání po celém světě není žádnou humanitou, naopak.

Energie, prýstící z nadání, odbornost, posedlost ideou – Platonův Eros – nejsou egoismem.

Kdo je našim bližním? Už Židé měli přikázání milovat bližního, ale bližním rozuměli krajana – Ježíš a jeho stoupenci pojem rozšířili i na lidi jinorodé. V středověku, jak právě ukázáno, pak v době nové v smysle humanity se ustaluje mezistátnost a mezinárodnost; přijímáme zásadu humanitní nejen intenzivně (ethicky), nýbrž i extenzivně (politicky a právně). To jest: při vši lásce k vlastnímu národu odsuzujeme národní šovinism a držíme ideál mezinárodnosti a mezistátnosti, úsili, aby se Evropa, aby se celé lidstvo organisovalo co nejednotněji. Žádáme politiku světovou. Mezinárodnost nepojmáme nenárodně, protinárodně, nadnárodně; nebudeme se přece rozplyvat neúčinnou láskou k nějakému národu tam někde v Asii – člověčenstvo není nám pojmem abstraktním, nýbrž konkrétním, praktickým. To znamená, že není a nemůže být mezinárodnosti bez národnosti, člověčenstvo je organisací národů. Už jsem řekl a opakuju: čím národnější, tím lidštější, čím lidštější, tím národnější; humanita žádá lásku k vlasti a národu pozitivní, zavrhuje nenávisť k národům jiným.

Humanita není totožná s pacifismem za každou cenu, s pacifismem pasivním. Válka obranná je mravně dovolená a nutná; humanita vylučuje jen válku útočnou, humanita je proti násilí: ale není pro pasivitu, naopak pro aktivitu, pro energii co nejučinnější – humanita nemá být slovem a na papíře, nýbrž skutkem a skutkem stálým.

Nesprávné je konečně dělat rozdíl mezi mravností velkou a malou, že se politik v zájmu státu nemusí a nemá ohlížet na mravní předpisy. Věc se má ve skutečnosti tak, že člověk, který na př. lže a podvádí v životě politickém, lže a podvádí také v životě soukromém a naopak; jen člověk slušný bude slušným vždy a ve všem. Havlíček dobře věc rozsoudil, když mezi morálkou soukromou a politickou rozdílů nedělal.

Bez všeobecného uznání mravních základů státu a politiky nelze spravovat žádný stát, žádnou organizaci společenskou; neudrží se žádný stát, jenž porušuje všelidské základy mravnosti. Stát a zákon čerpají svou autoritu z všeobecného uznání mravních zásad a ze všeobecného souhlasu občanů v hlavních názorech na život a na svět. Opakuju a zdůrazňuju: demokracie není pouze státní a administrační forma, nýbrž názor na život a na svět.

Základem státu, to již Řekové a Římané hlásali, je spravedlnost, a spravedlnost je arithmetikou lásky. Stát rozšiřuje postupně zákonem, zvykovým a psaným, příkaz lásky na všechny praktické poměry společenského soužití a podle potřeby k uskutečnění donucuje mocí (ne násilím! jak ukázáno při analýsi německopruského nazírání na právo). Odsud starý spor o hodnotu mravnosti a zákona – zákon, právo, třebaže je mravním minimem, svou určitostí a praktičností má tak velikou důležitost. Ethické maximum – ideál – uskutečňuje se státem prakticky ethickým minimem, právem: ale to minimum se přibližuje vývojem lidstva vždy více ideálu.

Mravní základ všeho práva viděli již Řekové a Římané v právu přirozeném; toto učení středověkou církví bylo prohloubeno podle principu theokratického. Pádem theokracie v nové době učení o přirozeném právu nebylo zrušeno, ale pozmeněno. My dnes t. zv. přirozené právo formulujeme ethicky, humanitně, ne nábožensky, jako středověk a Řekové (již Herakleitos řekl, že právo lidské žije právem božským).

Pro znalce problémů a sporů ve filosofii a vědě právní stručně formuluju svůj názor, že ethický princip nemůže být určen formálně, nýbrž věcně. Na př. Kantův kategorický imperativ je nesprávný. Toto stanovisko má také pro politiku, státovědu a právo zásadní důležitost: odmítám všeliké pokusy odpoutat stát, zákon, právo a politiku od ethiky v tom smysle, že stát a právo mají svůj původ, ospravedlnění a cíl mimoethický a neethický v nějaké nutnosti a absolutnosti, vyplývající z pouhého společenského soužití. Pojmově se ovšem mravnost a právo (zákon) musí

rozlišovat a oddělovat, a rozdíl je dán i historickým vývojem; pokud mravnost byla a je sankcionována nábožensky, jsouc právě podstatnou složkou náboženství, odcírkvením, odlukou státu od církve a jeho osamostatněním se osamostatňuje také právo (zákon). Právníci obvykle hledají důvody té samostatnosti státu a jeho zákonů v nějakých neethických principech, nejsouce si vědomi, že stále ještě operují se starými theokratickými pojmy, nově formulovanými. Stojím tu vědomě proti novodobým pokusům, ustanovit sankci státu a práva v nějakém neethickém principu normativním; methodický požadavek: „principia non sunt multiplicanda praeter necessitatem“ platí i pro státovědu a právo: stát je organisací součinnosti přírodou dané. Vidím právě v tom zbytek theokratismu, redukovaného juristickou abstrakcí a scholastikou, pracující posud podle vzoru theologie, na fiktivní pojmovou entitu.

Jednáme-li o základech státu a politiky, třeba upozornit na souvislost státu a politiky s uměním a esthetikou: o poměru pravdy, dobra a krásy se ve filosofii abstraktně dávno uvažuje, nás tu však zajímá konkrétnější poměr krásy k dobru politickému. Je-li mravnost základem politiky, dotýká se určení poměru krásy a mravnosti (dobra) i politiky.

Zřízení společnosti se také posuzuje umělecky, estheticky; mluvívá se obrazně nejen o státním stroji nebo mechanismu, nýbrž také o stavbě a architektuře státu a t. p. Požadavek politické a sociální harmonie chová v sobě prvek umělecký. Dostojevskij právem bíčuje esthetický odpor Ivanův proti bídě a žebrotě, ale jeho satira de facto zasahuje jen jednostrannost a upřílišenost.

O jednom oboru umění a krásy a jeho souvislosti s politikou již Řekové uvažovali konkrétně – o řečnictví v politice. Dobrý řečník se posud dost obecně pokládá za dobrého politika; jestliže se výmluvnost a umění rhetorické spojují více s demagogií než s politikou, nesmíme zapomínat, že demagogie je také politikou: kdy začíná demagogie, kdy přestává politika? A jestliže zase již Řekové demagogii od demokracie přesně nerozlišovali a jestliže se demokracii posud vytýká demagogie, chtěl bych vědět, zda si králové a císařové k Boží milosti té demagogie také nepřimíchali.

Je dost spisů, zabývajících se demagogií, ale autorové většinou přilíší lpi na zděděných formách aristokratických a odsuzují zdravou lidovost, projevující se v politické agitaci a mluvě. Sam jsem musil v sobě překonat předsudky inteligenta, zvyklého na akademický a divadelní kothurn. Podíval jsem se do historie politického řečnictví a viděl, jak zejména francouzská revoluce zlidověla politický sloh psaný i mluvený. Byly výstřelky, ale ty byly na opačném pólu také. Zajímali mne také kazatelé a různé druhy kázání; našel jsem mezi jiným (Santa Clara je ze starší hrubé doby) londýnského kazatele Spurgeona: demagog, říkali jeho odpůrcové, ale on se řídil zásadou,

že se bez ostychu v chrámě postaví na hlavu, získá-li tím duši. Pravidlo jistě nebezpečné, ale také problém demokracie je problémem, jak pravou a řekněme šlechtetnou lidovost uplatnit v politice a správě státu; silnější slovo na svém místě a v pravý čas odstraší jen nervosní dekadentní esthéty. Slovo dobré, bylo řečeno, je také čin – jak by ne! Co pak je celá literatura? To dobré slovo ani nemůže být ztraceno, jako by podléhalo zákonu zachování energie – Platon, Ježíš k nám mluví stále a všichni ti velcí vůdcové duchovní...

Myšlenky státníků a zejména zákonodárců musí být vyjádřeny slovy případnými; sloh politický, zákonodárecký, vojenský mají velikou důležitost, a umění tu pomáhá politice velmi vydatně. Nezapomínám při tom ani na byrokracii – dobrý brus jazyka byrokratického se stanoviska nejen gramatického, nýbrž i esthetického bude velmi záslužným obohacením demokratické politiky a administrace. Zejména u nás! A co říci o slohu žurnalistickém? V tom Havlíček stále je dobrým učitelem.

Sem hledí také umělecké vytvoření demokratického státního symbolismu a ceremonielu. To je kapitola velmi důležitá, dávající mnoho přemýšlení! Hrad Pražský na př., stavbu číre monarchickou, předělat na budovu demokratickou; přemýšlet o demokratické zahradě a parku a t. d. – to všechno jsou problémy a problémy dost vážné, jež by měly zajímat nejlepší hlavy umělecké. Ceremonie vyjadřuje ideu pro oko a smysly vůbec a má právě proto veliký poučný a výchovný význam.

Mne ode dávala zajímala zejména souvislost politiky, státnictví a poesie (odkazuji na to, co jsem vyprávěl o schůzi s Paderewským): básníci u všech národů jsou tvůrci a strážci národních a také politických ideálů. Já aspoň jsem si nejlepší poesii vědomě třbil obrazivost a jako přivráženec uměleckého realismu usiloval jsem o tu exaktní fantasi Goetheovu. Bez obrazivosti (fantasie, ne fantastiky!) není možná velkorysá, světová politika tvůrčí; státník jako básník je poiétés – tvořitel, tvůrce.